

САМОСТІЙНА РОБОТА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК ОРГАНІЧНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Реформування вищої педагогічної освіти актуалізує проблему самостійної та самоосвітньої діяльності майбутніх фахівців. Унаслідок розширення обсягів інформації, яка потрібна вчителю для роботи в сучасній школі, скорочується число аудиторних занять, зростає частиня матеріалу, що вивчається студентами самостійно. У навчальних планах визначений загальний обсяг годин, передбачений на вивчення того чи іншого навчального курсу. Нині значна частина навчального часу приділяється на самостійну роботу студентів. Досить чітко виявляється тенденція до її збільшення. Збільшення частини самостійної роботи студентів у навчальних планах вищого навчального закладу породжує розробку нових дидактичних підходів для глибокого освоєння навчального матеріалу, перегляд навчально-методичної документації, розробку принципово нової навчально-методичної літератури.

Самостійна форма організації навчального процесу стала мало не основною не лише для заочного й дистанційного, але й для стаціонарного навчання. На думку вчених (В.І. Загвязинський, М.В. Буланова-Топоркова, М.В. Басова), саме самостійна робота студентів формує "готовність до самоосвіти, створює базу безперервної освіти (освіти протягом життя), можливість підвищувати свою кваліфікацію, а якщо потрібно, переучуватися, бути свідомим і активним громадянином і творцем" [3, с.154].

Науковці та методисти дають різні визначення самостійної роботи. В.І. Загвязинський розглядає самостійну роботу як "діяльність студентів по засвоєнню знань і вмінь, що протікає без безпосереднього керівництва викладача, хоча й спрямовується ним" [3, с.155].

П.І. Підкасистий, Л.М. Фридман і М.Г. Гарунов вважають, що самостійна робота студентів є засобом організації навчального і наукового пізнання студентів, що виступає у своїй двоєдиній якості:

1) як заданий викладачем, посібником або навчальною програмою об'єкт діяльності;

2) як форма прояву студентом певного способу діяльності по виконанню відповідного навчального завдання, що приводить його до одержання нового завдання, або поглиблення наявного.

Діяльнісний характер самостійної роботи відзначає І.А. Зимова. У діяльному визначенні самостійна робота розглядається авторкою як така, що організується тим, кого навчають "...у силу його внутрішніх пізнавальних мотивів, у найбільш зручній, раціональній, з його погляду, час, контрольований ним самим у процесі та за результатом діяльності на основі опосередкованого системного керування нею з боку вчителя (навчальної програми, дисплейної техніки)" [4, с.252].

На наш погляд, самостійна робота студентів є найважливішою формою організації навчального процесу у вищому навчальному закладі, що виконується як без особистої участі, але під загальним керівництвом педагога, так і в процесі задоволення власних пізнавальних і професійних потреб за особистою ініціативою та в ході самоорганізації. Тобто, вона має подвійний характер. А це забезпечує їй більші можливості діалогового навчання, навчання у процесі спілкування. У ході даної форми організації навчального процесу проявляються й розвиваються такі необхідні сучасному вчителю особистісні якості як: активність, ініціативність, відповідальність за хід і результати діяльності, комунікативність тощо. У процесі самостійної роботи з навчальним чи науковим матеріалом формуються навички самоорганізації й самоконтролю, які у вчителів початкових класів, що вже працюють, дещо деформовані: вони ніби "ховають" їх, намагаючись бути ініціативними лише в пошуку прийомів та, подекуди, методів навчання й виховання дітей. Стосовно ж педагогічної технології як явище, що інтегрує навчально-виховний процес, вчителі початкових класів, звичайно, чекають зовнішніх вказівок. Тому настільки важливо сформулювати в майбутніх вчителів початкових класів потребу в професійній самостійній роботі та самоосвіті ще в студентські роки.

Значною мірою самостійна робота зумовлена мотивацією, цілеспрямованістю, самоорганізованістю та самоконтролем студентів. Втім, у першу чергу, вона спрямована на формування самостійності не тільки як сукупності вмінь і навичок, але і як риси характеру, що відіграє істотну роль у структурі особистості сучасного вчителя. Самостійність у сучасних умовах трактується як одна з провідних якостей особистості, що виявляється в умінні ставити перед собою певні цілі, домагатися їх досягнення власними силами, як здатність особистості до ініціативної діяльності. Самостійність означає необхідність відповідально ставитися до своєї діяльності, діяти при цьому свідомо й ініціативно не тільки в знайомій обстановці, але й у нових умовах, що вимагає прийняття нестандартних рішень.

Необхідність стимулювання активності й самостійності студентів відзначають В. Сластьонін і В. Каширін. На думку вчених самостійність припускає впевненість у своїх силах, критичність розуму, наполегливість у досягненні поставленої мети, здатність відчувати відповідальність за свої вчинки [7].

На думку М. Махмутава, показниками наявності пізнавальної самостійності є наступні:

а) уміння студентів самостійно добувати нові знання з різних джерел і здобувати нові вміння й навички як шляхом завчання, так і шляхом самостійного дослідження й відкриття;

б) уміння використовувати надбані знання, уміння й навички для подальшої самоосвіти;

в) уміння застосовувати їх у практичній діяльності для рішення професійних і будь-яких життєвих проблем [5].

У результаті регулярного виконання самостійних робіт студент досягає актуального рівня самостійності. Під таким рівнем ми розуміємо володіння студентом відповідними вміннями, що характеризують у цілому усвідомленість мети навчання й траєкторію активності суб'єкта у відхиленні від формального зразка як кількість заздалегідь передбачених/реалізованих дій, а також обсяг, глибину, повноту й стійкість прояву цих умінь.

Особливістю методики навчання у вищій школі, на думку С. Архангельського, є "навчання студентів методам самостійного пізнання й науково обґрунтованої дії" [1, с.329]. Основним завданням самостійної роботи, на думку дослідника, є вміння здобувати наукові знання шляхом особистих пошуків і активного інтересу до набутих цих знань. Самостійна робота студентів має завданням також формування інтересу й смаку до творчої навчальної, наукової й практичної роботи. Головний зміст самостійної роботи, за твердженням С. Архангельського, полягає в тому, щоб навчитися проникати у сутність предмета вивчення, встановлювати зв'язки й відносини різних галузей науки і техніки, уміти аналізувати різні складові тієї або іншої галузі знань та робити власні обґрунтовані узагальнення й висновки.

Важливо підкреслити, що самостійна робота призначена не лише для оволодіння кожною окремою дисципліною, але й для формування навичок самостійної роботи у діяльності та самоосвіти як такої. Це, з нашого погляду, є центром сучасного розуміння самостійної діяльності майбутнього вчителя, і особливо, учителя початкових класів. Виконуючи певний вид роботи самостійно, студент здобуває здатність приймати на себе відповідальність, самостійно вирішувати поточні проблеми, що виникають у процесі роботи, знаходити конструктивні моделі діяльності, вихід із кризових ситуацій.

Забезпечити ж успішну самостійну роботу студентів може чітке планування. Спонтанність звернення до самостійної роботи, як би вона не називалася (натхнення, осяяння, прозріння тощо) може діяти лише частково, хоча й досить ефективно. В основу ж систематичної самостійної роботи студентів повинні бути покладені типові й робочі програми дисциплін, навчальні плани, розклад занять, а також нормативи годин по визначеному обсягу самостійної роботи. На думку О. Голованя та А. Ішової, при реалізації багаторівневої системи вищої професійної освіти на самостійну роботу варто перенести вимоги кваліфікаційних характеристик, тобто самостійна робота майбутнього вчителя має будуватися в основному на його навчальній діяльності. [2, с.139].

Основною самостійної роботи є науково-теоретичний курс, комплекс отриманих студентами знань. Для того щоб студент у процесі освоєння програми спеціальності зміг правильно організувати свою самостійну роботу, викладачу необхідно заздалегідь забезпечити її ефективне виконання. У цьому випадку студент залучений у пізнавальну діяльність, що направляється педагогом. На думку В.І. Загвязинського, "перед викладачем кожної навчальної дисципліни у вузі постає завдання, максимально використовуючи особливості предмета, допомогти студентові найефективніше організувати свою навчально-пізнавальну діяльність, раціонально планувати та здійснювати самостійну роботу, а також забезпечувати формування загальних умінь і навичок самостійної діяльності" [3, с. 155].

Ми висуваємо такі вимоги до цього типу самостійної роботи студентів:

1) усвідомлення та чітке уявлення про мету навчального завдання;

2) складність і доступність виконання у поєднанні;

3) педагогічні та методичні поради по виконанню самостійного завдання мають містити алгоритм цього виконання, вчасно перевірятися й коректуватися.

Для викладача попередня побудова системи самостійної роботи студентів, залежно від її видів, є однією з найголовніших умов результативності. З урахуванням цілей йому необхідно здійснювати відбір навчальної інформації та засобів педагогічної комунікації, а саме: підручників, посібників, ТЗН, комп'ютерних програм тощо. Під час розподілу завдань самостійної роботи, студенти одержують від викладача інструкції з їхнього виконання, методичні вказівки, список необхідної літератури. Самостійна робота студентів повинна систематично контролюватися викладачем. Особливу увагу необхідно приділяти її індивідуалізації. Це особливо умова розробки індивідуальних завдань для студентів, оскільки потрібно виходити з унікальності особистісних, зокрема, інтелектуальних якостей студентів. При виконанні завдань самостійної роботи викладач також має допомагати студентам переборювати чи компенсувати недоліки характеру, знаходити індивідуальний підхід до студентів з різним рівнем навчальної підготовки й різними особистісними якостями.

Як позитивне слід відмітити практику складання у вищих навчальних закладах графіків самостійної роботи студентів на семестр із додатком семестрових навчальних планів і навчальних програм. Такі графіки стимулюють, організують, змушують і вчать майбутніх вчителів початкових класів раціонально використовувати час. Для досягнення оптимальної самостійної роботи майбутніх учителів початкових класів, яка є, як ми продемонстрували, специфічною, необхідно виходити з рівня самостійності абітурієнтів і вимог до рівня самостійності випускників. Це методична площина, яка ще не розроблялася в педагогічній дійсності, і тому ми вважаємо її інноваційною.

Підсумовуючи слід сказати, що самостійна робота студентів виступає як необхідна складова навчального процесу і одночасно складова та підтримка подальшої самоосвітньої діяльності вчителя. У свою чергу свідомо самоосвітня діяльність вчителя є запорукою його професійної спроможності упродовж усієї його педагогічної діяльності. Тому настільки важливо під час вступної підготовки особливу увагу приділяти формуванню у майбутніх вчителів початкових класів вмінь і навичок самостійної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архангельский С.И. Обучающий процесс в высшей школе, его закономерности основы и методы / С.И. Архангельский. – М.: Высшая школа, 1980. – 368 с.
2. Головань О.В. Про разные формы самостоятельной работы в системе непрерывного образования / О.В. Головань, О.В. Ишков // Проблемы модернизации высшего профессионального образования в контексте Болонского процесса: мат-лы Всероссийской научно-практ. конференции / АЛПТУ. – Барнаул, 2004. – С. 139-140.
3. Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация : учебн. пособ. для студ. высш. учебн. завед. / В.И. Загвязинский. – М.: Академия, 2007. – 192 с.
4. Зимова И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимова. – М.: Логос, 2003. – 383 с.
5. Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории / М.И. Махмутов. – М.: Педагогика, 1975. – 367 с.
6. Подкасистый П.И. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы / П.И. Подкасистый, Л.М. Фридман, М.Г. Гарунов. – М. :

Педагогическое общество России, 1999. – 354 с.

7. *Сластенин В.А.* Психология и педагогика : учебн. пособие / В.А. Сластенин, В.П. Каширин. – М.: Академия, 2001. – 480 с.

8. *Якунин В.О.* Педагогическая психология : учебн. пособие / В.О. Якунин. – СПб.: Михайлова В.А.: Полібус, 1998. – 639 с.

Подано до редакції 12.02.10

РЕЗЮМЕ

У статті представлено авторське тлумачення самоосвіти як складовій навчального процесу з підготовки майбутніх учителів початкових класів, визначена специфіка самостійної роботи як фактора одночасного формування професійних і особистісних якостей. Виявлено й охарактеризовано психолого-педагогічні умови формування в студентів актуальної самостійної навчальної діяльності.

Ключові слова. Реформування вищої педагогічної освіти, підготовка майбутніх учителів початкових класів до системної самостійної та самоосвітньої діяльності, навчальний процес у вищій педагогічній освіті.

Л.И. Себало

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ КАК ОРГАНИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА

РЕЗЮМЕ

В статье представлено авторское толкование самообразования как составляющей учебного процесса из подготовки будущих учителей начальных классов, определена специфика самостоятельной работы как фактора одновременного формирования профессиональных и личностных качеств. Выявлены и охарактеризованы психолого-педагогические условия формирования у студентов актуальной самостоятельной учебной деятельности.

Ключевые слова. Реформирование высшего педагогического образования, подготовка будущих учителей начальных классов к системной самостоятельной и самообразовательной деятельности, учебный процесс в высшем педагогическом образовании.

L.I. Sebalo

INDEPENDENT WORK OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS AS AN ORGANIC CONSTITUENT OF EDUCATIONAL PROCESS

SUMMARY

The article shows the author's interpretation of self-education as a constituent of educational process of training future primary school teachers; formulates specificity of independent work as a factor of simultaneous formation of professional and personal features. The author determines and characterizes psychological and pedagogical conditions of forming students' actual independent educational activity.

Keywords: reformation of higher pedagogical education, training future primary school teachers for systematic and self-educational activity, educational process in higher pedagogical education.
